

Den digitale litterære kultur og bibliotekerne

Stram forretningsmodel eller litterær udfordring? En diskussion ud fra to aktuelle bogformater

Af Søren Bro Pold

Abstract

E-bogen er blevet forsøgt lanceret flere gange i løbet af de sidste årtier og bogens død er ofte forudsagt. Uanset om bogen er døende, er litteraturens medier i opbrud, og derfor er der behov for en litteraturforståelse, som kan diskutere litteraturen som kunstform på tværs af medier og platforme. Her er der mulighed for at hente inspiration fra den digitale litteratur.

Denne artikel tager udgangspunkt i analyser af to elektroniske bogformater og diskuterer, hvordan de lægger op til forskellige digitale litterære kulturer, hvilket har betydning for bl.a. bibliotekernes fremtid. Amazons Kindle lægger op til en form for "kontrolleret forbrug", mens Påvirket som kun et menneske kan være bruger det digitale til at understøtte læseoplevelsens intensitet. Bibliotekerne har som litteraturhuse interesse i en åben digital litteratur, der ikke kun er designet ud fra e-bogens forretningsmodel.

Søren Bro Pold, lektor, ph.d., Digital Design, Aarhus Universitet (pold@cs.au.dk)

Indledning

E-bogen kommer! Råbet genlyder i avisspalter, Amazon sælger flere e-bøger end traditionelle bøger, de danske forlag rører nervøst på sig, bogbranchen frygter en gentagelse af musikbranchens nedsmeltning, e-bogslæsere bliver stadig billigere, smartere og med stadig bedre skærme. Hvad sker der med den litterære kultur, hvis elektroniske formater i stigende omfang tager over, og hvilken rolle kan bibliotekerne indtage som den litterære kulturs vigtigste institution, hvis det at låne fysiske bøger ud bliver mindre vigtigt?

Denne artikel vil lave to nedslag for at diskutere digitaliseringen og dens potentielle betydning for den litterære kultur: Amazons Kindle e-bog og værket *Påvirket som kun et menneske kan være* (Korabiewski & Litten, 2010b), som er en kunstnerisk udgivelse i form af en bog med indlejret interaktiv lydside. Perspektivet vil være, at digitalisering afspejler en kulturkamp, hvor bestemte måder at læse, handle med og forholde sig til litteratur er programmeret direkte ind i de elektroniske bogformaters software og infrastruktur. Der står altså ganske mange værdier for den litterære kultur på spil, og det er væsentligt, hvordan bibliotekerne engagerer sig – ikke mindst for bibliotekernes egen fremtidige rolle.

Digital litteratur er langt fra noget nyt. Allerede for tyve år siden forudså litteratur- og medieteorikere som J. David Bolter, at computeren ville true bogen som medium – ikke kun i fysisk forstand, hvor dati-

dens begreb om digital litteratur, hypertext, ville afløse bogen som medium, men også som optik og begrebsmodel (Bolter, 1991). Siden fulgte Internettets World Wide Web, hvor forfattere kan eksperimentere med netlitteratur, fx på netsteder som Afsnitp.dk, og senest har vi med Web 2.0 også mødt litterære eksperimenter og offentligheder på bl.a. blogs, twitter og Facebook. Aktuelt udgør mobile medier (telefoner, smartphones, tablets) et felt af muligheder for dels at skrive til folk via et mere intimt, personligt medium, som vi fx ser det i sms-litteratur, dels at inddrage byrum, steder og/eller skabe 'apps', dvs software, hvor brugeren/læseren kan interagere med digital litteratur. Samtidig med dette har litteraturen som kunstart udviklet sig til i stadig højere grad at ville i dialog med sit publikum gennem oplæsninger, performances, utraditionelle udgivelser (artist books, small press), multimediale samarbejder med musikere, lyd- og billedkunstnere, etc. (cf Larsen, 2010).

Denne artikel vil argumentere for, at den litterære kultur deltager i og udforsker bogmediets opbrud med stadig større tydelighed. Uanset om bogen er døende (hvilket jeg ikke tror), er litteraturens medier i opbrud, og derfor er der generelt og på bibliotekerne behov for en litteraturforståelse, der kan diskutere litteraturen som kunstform på tværs af medier og

Illustration: Konrad Korabiewski

platforme. Her er der mulighed for at hente inspiration fra den samtidige post-boglige og post-mediale litterære kulturs eksperimenter, herunder den digitale litteratur, hvor der sker en lang række forbundne og parallelle men også disparate og heterogene udviklinger, som kan være svære at afgrænse og danne sig overblik over, hvilket jeg heller ikke skal foregive i denne artikel. I stedet for overblikket vil jeg som nævnt diskutere to yderpunkter i den aktuelle digitale litterære kultur: Amazons Kindle e-bog og *Påvirket som kun et menneske kan være* (Korabiewski & Lit-ten, 2010b).

E-bogens litterære kultur – Amazons Kindle

Amazons Kindle dominerer suverænt markedet for e-bøger med en tre-i-en-løsning: 1) en fysisk maskine, e-bogslæseren Kindle (neden for blot benævnt e-bogen); 2) Kindle softwaren til at håndtere og læse e-bøger som fungerer på Kindle e-bogen og på en række mobile enheder og smartphones (iPhone, iPod, iPad, Android, Blackberry etc.) samt på PC og Mac computere; 3) Kindle online e-boghandlen som er tilgængelig via amazon.com.

Kindle e-bogen virker umiddelbart smart, når man pakker den ud af papkassen fra Amazon, verdens største online-boghandel, som nu også satser massivt på e-bøger med deres relativt billige e-bogslæsere. Kindlen markedsføres som let, behændig, med lang batteriholdbarhed og kapacitet til et helt bibliotek, og bøger kan let og – sammenlignet med de dyre danske bogpriser – billigt købes fra Amazon internet-boghandlen via trådløst netværk¹. Der er allerede installeret en brugerhåndbog og via den indbyggede Amazon boghandel kan man let registrere sig og sit kreditkort og hente smagsprøver eller købe (udenlandske, fremmedsprogede) e-bøger. En browser giver også mulighed for at læse websider, blogs og hente tekster ned fra nettet, dog støder man – som fx også med Apple's iPhone og iPad – hurtigt ind i begrænsninger på, hvilke filformater der er understøttet og kan downloades direkte uden om konvertering og overførsel via en computer.

Kindles skærm er i smukt sort/hvid med 16 gråtoner og giver via den relativt højopløselige e-ink skærm et roligt skriftbillede, der ikke irriterer øjnene på samme måde som skærme baseret på lysende pixels, og som desuden ikke giver reflekser men kan læses i sollys. Kindlen indeholder endvidere et betjeningspanel, der giver mulighed for at bladere samt et tastatur

Illustration: Konrad Korabiewski

til at skrive noter etc. Der er tydeligvis lagt vægt på at skabe en rolig læseoplevelse á la bogens fjernt fra computerens multitasking, afbrydelser fra indkomne mails, sociale netværk, software der skal opdateres eller nettets distraherende reklamer og links, der lokker læseren videre og væk fra den tekst, han/hun læser.

Meningerne er delte omkring, hvorvidt e-bogen er en god erstatning for bogen. Flere har påpeget, at e-bogen ikke er god nok i sin ellers meget trofaste efterligning af den trykte bogs funktionalitet, men måske var det snarere på sin plads at kritisere, at den er så konservativ i sin kopiering af bogen, og at den ikke rummer de store muligheder for mere eksperimenterende digitale litterære tilgange?

Et sted at starte diskussionen kunne være i forhold til Kindles fortrængte og spaltede forhold til sit eget medium som bog og computer. Altså hvordan den på den ene side forsøger at simulere bog, på den anden side forsøger både at fortrænge bogmediet og computermediet i en fokusering på mediets transparens: “Our top design objective is to make Kindle disap-

pear - just like a physical book - so you can get lost in your reading, not the technology” (Amazon.com, 2011b). Om dette holder stik beror jo i høj grad på en personlig vurdering – herunder om man køber præmissen om, at man rent faktisk glemmer mediet og bogen, når man bliver opslugt af den – en præmis der kan synes temmelig naiv i forhold til i hvor høj grad det at læse er noget, vi uddannes til gennem såvel lange uddannelsesforløb som kulturelle og institutionelle processer.

Man kunne næsten få mistanke om, hvorvidt Amazon skjuler noget, som foregår bag skærmen? Spørgsmålet, som også Ted Striphas rejser i sin bog *The Late Age of Print* (Striphas, 2011), er om diskussioner om e-ink og e-bogens fortræffeligheder eller mangel på samme ikke er overfladiske i forhold til at diskutere mere grundlæggende forandringer af litteraturen, teksten, læsningen og skriften. Forandringer som dels hænger sammen med digitaliseringen, dels hænger sammen med ændringer i litteraturens økonomi og forretningsmodeller. I stedet for at diskutere modsætningsfyldte udsagn som Amazons og andres (Striphas refererer bl.a. til konservative mediekritike-

re som Sven Birkerts) vil Striphas hellere diskutere, hvordan e-bogen er indlejret i mere generelle udviklinger omkring forbrug, kapitalisme og teknologi med særligt fokus på intellektuelt ejerskab, copyright og hvordan boghandel og medier konstituerer nye og forandrede læser- og forfatterroller (Striphas, 2011, s. 22).

E-bogens litterære økonomi – fra forbrug til kontrol

På den ene side er det ofte blevet fremhævet, hvordan nye teknologier som e-bøger, e-publicering og print-on-demand giver nye muligheder for at publicere billigere og uden om traditionelle filtre som forlag og boghandler. Der er eksempler på forfattere som amerikaneren Amanda Hocking, der er blevet millionærer ved at udgive direkte gennem Amazon til Kindle efter at have forsøgt sig forgæves gennem traditionelle kanaler. Samtidig breder der sig en nervøsitet blandt mere etablerede forfattere for, at e-bøger vil medføre et sammenbrud i stil med musikbranchen for forlag og forretningsmodeller, og at det vil kunne gå ud over muligheden for at leve af at være forfatter (Davidsen, 2011).

Der er altså opbrud i bogbranchen. Flere har allerede spået bogens død med blikket stift rettet mod e-bogen. Ted Striphas opsummerer, hvordan det vrimer med titler som ”The Last Book,” ”The Bookless Future,” *The Gutenberg Elegies*, og *The Last Days of Publishing*. Striphas er selv mindre kategorisk, stiller spørgsmålstejn ved dødsdommene og ikke mindst de ideologiske og økonomiske konstruktioner bag, og mener at bogen stadig er et centralt kulturelt medium, som på mange måder stadig trives. Han fastholder dog at bogkulturen er under forandring og at bøger ”exist in a more densely mediated landscape than ever before”. Derfor ønsker han i stedet at tale om ”the late age of print”, et begreb der lige som ”late capitalism” angiver noget, der stadig er levedygtigt og uomgængeligt, men også i kritisk transformation – en transformation, der tilmed kobles sammen med senkapitalismens transformationer og måden hvorpå medieudvikling og kapitalisme aktuelt spiller sammen og udfordrer hinanden:

”it draws attention to the ways in which the social, economic, and material coordinates of books have been changing in relation to other media, denser forms of industrial organization, shifting patterns

Illustration: Konrad Korabiewski

of work and leisure, new laws governing commodity ownership and use, and a host of other factors” (Striphas, 2011, s. 2 - 3).

Striphas påpeger i forlængelse af Elizabeth Eisenstein, Benedict Anderson og Walter J. Ong, at tryk-
keteknologien altid har været tæt forbundet med kapitalismen, og som Ong påpeger, var trykkepressen det første samleband:

”It [trykkepressen] embedded the word itself deeply in the manufacturing process and made it into a kind of commodity. The first assembly line, a technique of manufacture which in a series of set steps produces identical complex objects made up of replaceable parts, was not one which produced stoves or shoes or weaponry but one which produced the printed book” (Ong, 1988, s. 118).

Ong diskuterer, hvordan den trykte bog fører til en ”teknologisering af ordet” med stor betydning for tænkning, læsning, skrivning og de centrale moderne samfundsinstitutioner, der er bygget op omkring den moderne skriftkultur (fx undervisnings- og vidensinstitutioner, jura, biblioteker). At den trykte bog er så tæt forbundet med den kapitalistiske produktionsform er med andre ord en pointe med vidtrækkende betydning for det moderne samfund.

Hvor Ong primært når frem til at se computeren som en videreudvikling af tryk-
keteknologien, er billedet imidlertid blevet mere differentieret og detaljeret i de årtier, der er gået siden Ongs bog – årtier der har set internettets fødsel, vækst og udvikling frem til en central teknologi for produktion, distribution, skrivning og læsning. Striphas argumenterer for, at vi aktuelt ser en udvikling fra det tyvende århundredes forbrugerkapitalisme, hvor man frit kunne forbruge de varer, man havde købt, til det han med et begreb fra Henri Lefebvre kalder ”kontrolleret forbrug”. Hvor det har været diskuteret i rigt mål, hvordan og hvorvidt e-bøger understøtter læseoplevelsen via deres e-ink skærme, bliver det bemærkelsesværdigt sjældent diskuteret hvordan e-bøger implementerer nye forretningsmodeller og hvordan nye former for forbrugerkapitalisme og ejendomsretslige relationer er indlejret i dem, og her er begrebet om ”kontrolleret forbrug” centralt.

”Kontrolleret forbrug” kender vi måske bedst fra licensbaseret software, hvor både juridiske og tekniske

forhindringer som intellektuelle rettigheder (copyright), kopibeskyttelser og overvågning kontrollerer måden vi bruger softwaren på, og disse principper overføres nu i stor udstrækning til andre immaterielle varer som musik, film, spil og elektroniske bøger. Striphas opsummerer begrebets fire principper fra Lefebvre på følgende måde:

1. En industriel og kybernetisk infrastruktur opbygges, som kan håndtere produktion, distribution, udveksling og forbrug.
2. Forbruget kontrolleres via ’programmering’, dvs. markedsføringen og monitoreringen af processerne er tæt styret via forskellige former for ’tracking’ og overvågning;
3. Forældelse og funktionalitet kontrolleres, dvs. producenten kontrollerer forbruget, dets muligheder, grænser og ophør.
4. Det kontrollerede forbrug virker ved at problematisere og reorganisere specifikke praksisser i vores hverdagsliv (Striphas, 2011, s. 180-182).

Generelt er digitale data jo kendetegnet ved at kunne kopieres, distribueres og deles let og billigt, men det der umiddelbart er en af de største fordele ved digitale teknologier og netværk er samtidig en potentiel trussel mod den traditionelle vareøkonomi, der jo som bekendt bygger på udveksling af fysiske varer, og hvor prisen bestemmes af efterspørgsel og udbud. I stedet for at nyde og profitere af muligheden ved en næsten ubegrænset og gratis delekultur kæmper store dele af kulturindustrien – fra software-, spil- over film- og musikproducenter til bogforlag – for at sikre og udvide deres forretningsgrundlag: sikre ved at forhindre deling og kopiering og dermed begrænse udbuddet; udvide ved at kontrollere forbruget og forbrugeren som skitseret i ovenstående fire punkter. Tænk blot på hvordan Apple med iOS platformene (iPhone, iPod, iPad) og iTunes, eBooks og App Store minutiøst og virtuost har opbygget en forretning baseret på kontrolleret forbrug i en struktur, der i næsten uhyggelig grad følger de fire principper Lefebvre opstillede i 1967! Apple har i skarp konkurrence med Amazon udviklet sig som kulturindustrielt mastodont ved at integrere salget af apps, musik og medieindhold med iOS platformene og iTunes infrastrukturen – en infrastruktur det er yderst vanskeligt at fravælge som iOS-bruger og for eksempel hente sin musik eller software fra andre kilder.²

At vi ser de mest oplagte eksempler inden for softwarelicenser og i Apples kobling af musik- og softwareindustri er nok ikke tilfældigt, men boghandlen er også godt med, hvilket illustreres af Amazon og Kindle, som er en oplagt parallel til Apple ifølge Lefebvres fire principper:

1. En industriel, kybernetisk infrastruktur i form af Amazons e-bogshandel som er integreret i Kindlens hardware, software og interface på samme måde som iTunes i en iPhone – og som nævnt er det mere besværligt og ofte fyldt med forhindringer at hente sit indhold andetsteds. Nogle af de formater som bruges af danske forlag/boghandlere og biblioteker (for eksempel ePub og Adobe DRM) kan pt. ikke læses på Kindle.
2. En programmering af forholdet til forbrugeren, hvor Amazon har udstrakt mulighed for at følge med i læsernes forbrugsmønstre og læsning i en detaljeringsgrad, som aldrig er set tidligere (på nær hos softwarefirmaer som Apple og Google). Amazon ved således hvilke e-bøger en given bruger har købt, de har ret til og mulighed for at følge detaljeret med i ens læsning, hvor man stopper, hvilke understregninger og noter man tager, samt hvad man ellers har liggende på sin Kindle. Alt sammen fremgår af Kindlens licensbetingelser:

”*Information Received.* The Software will provide Amazon with data about your Kindle and its interaction with the Service (such as available memory, up-time, log files, and signal strength). The Software will also provide Amazon with information related to the Digital Content on your Kindle and Other Devices and your use of it (such as last page read and content archiving). Annotations, bookmarks, notes, highlights, or similar markings you make using your Kindle or Reading Application and other information you provide may be stored on servers that are located outside the country in which you live.” (Amazon.com, 2011a).

Som Barley kommenterer på ovenstående citat, så er der tale om nogle meget brede vendinger, hvor Amazon forbeholder sig ret til at indsamle yderst detaljerede data om sine brugeres læsning – ja om stort set alt, hvad brugerne foretager sig med Kindlen og andre enheder, hvor brugeren læser sine e-bøger fra Amazon og bruger Kindle softwaren (såsom PC/Mac, iPad, iPhone, Android) (Bayley, 2009). Med andre ord følger der et detaljeret overvågningsredskab med, når man køber

en e-bog hos Amazon, og man skal ikke nødvendigvis være udpræget konspirationsteoretiker for at forestille sig, hvordan det kunne misbruges, at nogen kan følge detaljeret med i, hvad, hvornår og hvordan man læser – herunder hvad man understreger, noterer i margenen, etc.³ Det kan med andre ord konkluderes, at der er læsere på begge sider af skærmen: Når du læser en e-bog, er der også nogle, der læser dig – eller rettere din læsning. Overvej hvad det betyder, næste gang du læser George Orwells *1984*, Kafkas *Processen*, William Gibsons *Neuromantiker* eller andre mere eller mindre undergravende skrifter. Tænk over hvordan dine læsemønstre og notater fra din private læsning hjemme i lænestolen – på nær visse aktiviteter i soveværelset vel det tætteste vi kommer på privatlivets fred – indgår i en netværksbaseret sporing og profilering, som tilmed foregår uden for lands lov og grænser og uden for offentlig, demokratisk kontrol.⁴

3. Når man køber en e-bog er der ikke tale om et salg på samme måde som i en traditionel boghandel, men derimod overførsel af en licens, der regulerer ens brug, som både begrænses juridisk og teknologisk. Det mest oplagte og på flere måder afslørende eksempel på Amazons udøvelse af princippet om kontrolleret forældelse var, da de i 2009 fjernede e-bogsudgaver af George Orwells *1984* fra forbrugeres Kindler med en effektivitet som de regeringscensorer, der i romanen minutiøst fjerner alle spor af nyheder, der generer Big Brother, kun kunne drømme om. Angiveligt var der problemer med rettighederne, og e-bogen blev derfor fjernet. Det var naturligvis noget, der gav Amazon en del dårlig presseomtale, og de har også tilkendegivet, at de vil udøve dette princip på en mindre klodset måde fremover, men det ændrer ikke ved, at Amazon kontrollerer brugen af forbrugernes e-bøger på måder, som ligger langt ud over, hvad boghandlere og forlæggere tidligere har været i stand til (Stone, 2009). De kan således opdatere en ebog, ændre dens indhold eller funktionalitet – og eventuelt forhindre forbrugeren i at gøre det samme, for eksempel hvis man engang i fremtiden ville ønske at eksportere sin e-bog til et andet system. I princippet kan de indføre begrænsninger på, hvor mange gange eller hvor lang tid man kan læse bogen, og i praksis er det nok sandsynligt, at vores trykte bøger potentielt vil stå længere på vores bogreoler end vores e-bøger med mindre vi

låner de trykte bøger ud eller sælger dem antikvarisk, hvilket fører os til det sidste princip.

4. Det at låne sine bøger ud, sælge dem brugt eller give dem videre er en central del af vores bogkultur, hvilket vel ikke burde være nødvendigt at understrege i dette tidsskrift! Amazon har imidlertid mulighed for at forhindre udlån, videresalg eller andre former for deling af deres e-bøger, hvilket de i stor stil også benytter sig af.⁵ En særlig problemstilling giver det naturligvis for biblioteker, som vil være underlagt forlagenes vilkår i en forhandling om et fortsat levedygtigt biblioteksvæsen – herunder i forhold til udvalg og pris, som det allerede er tilfældet med net-musik (Ahlberg, 2010, 2011). På den ene side privatiseres den litterære kultur i forhold til forbrugerens og læserens rettigheder på bekostning af væsentlige områder af den litterære offentlighed, på den anden side bry-

des læsningens privathed, som anført oven for. Vi skimter kun toppen af isbjerget i forhold til, hvad det betyder for vores litterære kultur og dens rolle i vores hverdagsliv. I videre forstand handler det potentielt om vores muligheder for at dele og deltage i den litterære kultur og dens forskellige intertekstuelle praksisser – fx vores muligheder for at kopiere, citere, skrive videre på andres tekster – som reguleres af kopibeskyttelsesteknologier, jura, økonomi. Det er naturligvis ikke noget fuldstændigt nyt, at der føres en kulturkamp omkring disse ting, men på mange måder strammes grebet i disse år, hvilket har betydning for vores kulturelle liv, og betingelserne for og forståelsen af kreativitet (Lessig, 2004).

Danske biblioteker og forlag er begyndt at udlåne og sælge e-bøger, men indtil videre bruger de ikke

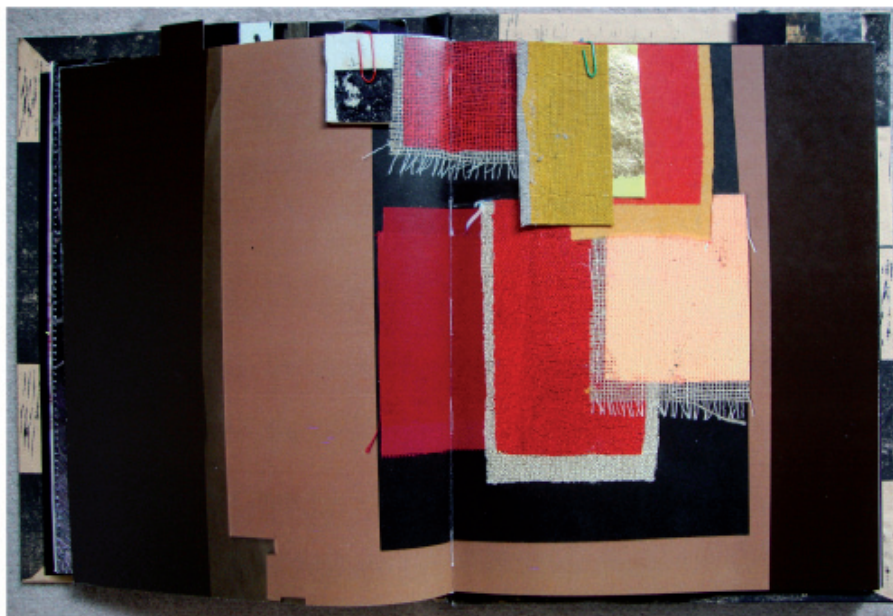
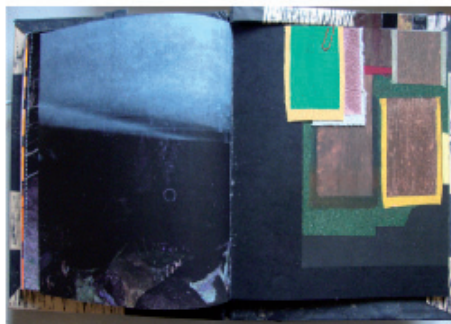

Illustration: Konrad Korabiewski

Kindles format, software eller hardware – ja som nævnt kan de formater, der oftest bruges af danske biblioteker og forlag (ePub, Adobe DRM) slet ikke læses af Kindle. Men ovenstående gennemgang af Kindles litterære økonomi er kun et eksempel på en bredere tendens, der handler om, hvordan nogle forlags- og boghandlerkæder arbejder på at begrænse vores forbrugerrettigheder gennem kontrol. Stripphas forholder sig til brede udviklinger i den amerikanske litterære kultur over de seneste godt hundrede år fra kampagner mod bogudlån og fotokopiering til indgåelsen af Digital Millennium Copyright Act (DMCA) i 1998, der bl.a. forbyder forbrugere at omgå kopibeskyttende krypteringssystemer. Samtidig gennemgår han moderne boghandel med fokus på de store amerikanske kæder, bogklubber, Harry Potter brandet og kommer også ind på e-bøger, dog ikke specifikt Kindle. Alt sammen med fokus på, hvordan forbrugerkulturen transformeres til mønstre af kontrolleret forbrug:

”Indeed, a society of controlled consumption is premised on a transformation of the figure of the consumer from subject to object of capitalist accumulation--this despite the rhetoric of “empower-

ment” and “interactivity” that pervades contemporary media and consumer culture” (Striphas, 2011, s. 183).

Den digitale litteraturs kultur

Efter denne gennemgang af e-bogen, og med Stripphas gennemgang af trykkeskærmens senalder in mente, kunne man fristes til at bebrejde teknologien denne udvikling – det er jo trods alt teknologien, der muliggør denne dematerialisering af bogen og efterfølgende tracking og overvågning af læseren. Dette står imidlertid i skærende kontrast til de visioner, som var fremtrædende ved introduktionen af digital litteratur, som ofte blev set som demokratisk, dialogisk og frigørende for læseren og læsningen og blev hilst velkommen med generelle udsagn, som "hypertext does not permit a tyrannical, univocal voice" (Landow, 1992, p. 11). I mellemtiden er teknologien blevet mere moden, og der foregår tydeligvis en indædt kulturkamp mellem en kultur- og litteraturindustri, der forsøger at forstærke og forsikre deres forretningsmodeller gennem principperne om kontrolleret forbrug og på den anden side kunstneriske eksperimenter

Illustration: Konrad Korabiewski

menter med at udvide og genoverveje litteraturens og kunstens rammer og virkemidler.

Elektronisk litteratur har gennem adskillige årtier eksperimenteret med tekstens nye vilkår i computerens kodeunivers og multimedialitet, som netværk og på nettet, i den digitale urbane virkelighed og de mobile enheder. Eksempler spænder fra kodepoesi, litterære computerspil over hypertext, netlitteratur og -kunst til urbane litterære eksperimenter, sms litteratur og litterære eksperimenter med Twitter og Facebook. Pladsen rækker ikke til at præsentere et større overblik her, men man kunne fristes til at karakterisere digital litteratur som alt det, der udfordrer bogen og computeren på måder, der oftest ikke lader sig repræsentere i e-bogen med dens digitale simulering af den traditionelle bog. Digital litteratur kan defineres på mange måder, og i den mest basale forstand er al litteratur efterhånden digital, da al litteratur i dag gør brug af computere gennem sin produktionsproces, for eksempel i form af tekstbehandling og dtp. Derfor må man arbejde med en stærkere definition, hvor digital litteratur er litteratur som tematiserer, udforsker, problematiserer, eksperimenterer med – eller på anden måde forholder sig indgående til det digitale.⁶ Digital litteratur er kendetegnet ved en eksperimenteren med det digitale, som vanskeligt lader sig gøre inden for e-bogens traditionelle rammer. Samtidig er der ofte et stærkt mediekritisk element, der arbejder med at gøre computeren læselig og skrivelig eller med andre ord tilgængelig for litterær erfaring og oplevelse, hvilket strider imod den lukkethed, der præger kopibeskyttelses- og overvågningsteknologier, som vi ser dem i Kindlen. Gode eksempler på mediekritisk digital litteratur, der undersøger hvad nettet og Google gør ved vores sprog er Christophe Brunos *Literature.com* værker, som jeg har behandlet andetsteds (Pold, 2007), men samtidig foregår der en interessant dialog med bogens tradition inden for den digitale litteratur, hvor der også eksperimenteres med bogmediet, for eksempel i en tradition fra eksperimenterende kunstbøger, forfatterdrevne forlag og ”small press” udgivelser (Larsen, 2010).

Som kontrast til e-bogens simulering af bogen i et computerinterface vil jeg slutte med at kigge på et nyt, dansk og meget flot eksempel på det modsatte: En bog med indlejret digital teknologi – i dette tilfælde i form af et interaktivt lydlandskab. Konrad Korabiewski og Litten udgav i 2010 *Påvirket som kun et menneske kan være* – en eksperimenterende

kunstbog med grafiske arbejder og collager trykt med forskellige teknikker på forskellige materialer, korte tekster samt en lydside, der kan aflyttes via hovedtelefoner, som sættes direkte til bogens hovedtelefonstik (Korabiewski & Litten, 2010b).⁷ Bogens lydside består af rumlige elektroniske lydlandskaber, som styres af læserens bladren i bogen, hvor hvert kapitel åbner for et nyt lydlandskab. Lydlandskaberne er ofte opbygget af mere eller mindre dramatiske droner og loops, kulminerende med den tinnitus-agtige hyletone i kapitlet ”Tålt ophold”, kombineret med reallyd fra naturen, raslende låse eller fx lyde fra et supermarked i kapitlet ”Lad os mødes i Føtex (det kan vi lige så godt)”, elektroniske lyde og glitch samt blæseinstrumenter spillet af instrumentalisten Roger Döring på flere af numrene. Endelig består bogen af kortere, lyriske tekster, nogle trykte, nogle oplæste i lydsporet. Teksterne danner ikke et egentligt narrativ, men snarere en tematisk, lyrisk sammenhæng omkring sociale rum, hvor møder dog ikke finder sted, og nærvær ikke etableres, mens bogens grafik veksler mellem abstrakte og ofte taktile mønstre i mørke farver med collager med fotos af urbane og landlige landskaber. *Påvirket...* skaber således en intim stemning med en tone af ensomhed, hvilket også flere gange understreges af tekster, der handler om møder, der mislykkes:

”DET ER/ET/SURREALISTISK/MÅL/JEG OPSØGER/ALTID DET BLIK/JEG ALDRIG FÅR/JEG SUTTER I NOGET RØDVIN/DER IKKE SMAGER AF NOGET/HVIS DET OVERHOVEDET NOGENSINDE HAR GJORT/ET VIRTUELT MENNESKE ER MIT HØJDEPUNKT”

Hvor Amazon Kindle markedsføres som et transparent medium, der forsvinder til fordel for læsningen, er *Påvirket...* i høj grad nærværende som objekt og medium, man som læser kan mærke, læse, lytte og lugte til. De forskellige trykkeprocesser – herunder linoleumstryk, håndtryk, pressede planter, papirklip og forskellige papirkvaliteter og transparente sider – befordrer sammen med bogens overraskende stærke men dog velkendte lugt af tryksværte og det elektroniske lydtrum i hovedtelefonernes isolation en taktil, koncentreret og intim læseproces, hvor læseren indhylles i værkets tid og rum. Bogen er stor, nærværende og iøjnefaldende som objekt, der inviterer til udforskning og oplevelse: Hvor Kindlen dematerialiserer bogen og reducerer den til et standardiseret interface, gør *Påvirket...* bogen til et stærkt nærvæ-

rende og unikt, taktilt objekt. *Påvirket...* bruger selvfølgelig teknologien til at påvirke læsningen, men den kontrollerer ikke læsningen og læseren teknologisk som i eksemplerne med ”kontrolleret forbrug”, men påvirker gennem lydlandskabernes tidslige udstrækning og rumlige omkransning af læseren. Der er altså tale om et litterært kunstnerisk virkemiddel, som læseren oplever bevidst og ikke en teknisk funktionalitet, som foregår ’bag skærmen’.

Resultatet er en poetisk læseoplevelse, hvor læseren tvinges ned i tempo i en læsning, der åbner for sanserne og fortolkningslagene – hastigheden i hvert kapitel styres således af lydlandskabernes udstrækning. Vi kan læse, føle, se, høre og lugte bogen som en poetisk refleksion over menneskelighed, mediering, kunst og kommunikation: På den ene side kan man næsten føle kunstnerens berøring på de håndtrykte og -klippede sider og høre hans/hendes stemme i lydlandskaberne som en udfoldelse af menneskelig påvirkning gennem bogen som objekt. På den anden side handler bogen også om fremmedgørelse, afvisning, ensomhed, ”tålt ophold” og fortabt kommunikation, der ikke når frem til sine rette modtagere, men overlades til forbipasserendes frie fortolkning. På den ene side *påvirket som kun et menneske kan*

være, på den anden side sproget, kommunikationen og bogen som relikvie, som beskeder på en ikke-aktiv brugers profil eller efterladte skilte i byrummet der har mistet deres oprindelige funktion. *Påvirket...* giver således på en gang en oplevelse af nærvær og ensomhed, intimitet og melankoli.

Konklusion

Der er ingen tvivl om at Amazons Kindle og *Påvirket...* er meget forskellige bogformater, der tjener vidt forskellige formål, og pointen er naturligvis ikke, at de indtager en sammenlignelig placering i trykkeskærmens senalder. Men der foregår en litterær kulturkamp, som det også er vigtigt for bibliotekerne som centrale litterære institutioner at tage bestik af og agere i forhold til. Hvordan denne kulturkamp falder ud har stor betydning for den litterære kulturs fremtidige vilkår – herunder hvilken plads der vil være til bibliotekerne og deres traditionelle rolle i forhold til at formidle, dele og låne litteratur ud og på denne måde medvirke til at danne en litterær offentlighed. Det handler ikke kun om for og imod digitalisering – digitaliseringen er allerede et vilkår – men om hvordan digitaliseringen iværksættes, hvad den bruges til, hvordan den ud-

Illustration: Konrad Korabiewski

formes kunstnerisk, kulturelt, forretningsmæssigt og juridisk. Om litteraturen og bogkulturen simuleres og remedieres i et interface, der umiddelbart virker velkendt, men som samtidig iværksætter en restriktiv forretningsmodel og udstrakt overvågning som redgjort for med begrebet ”kontrolleret forbrug”? Eller om digitaliseringen bruges til at udvikle nye hybrider, nye udtryk, nye litterære oplevelser?

Digital litteratur er et laboratorium for udviklingen af den digitale litterære kultur, hvad enten den foregår på nettet, smartphones, som sociale installationer, i ensomhed foran en skærm, eller som i tilfældet med *Påvirket...* i intim dialog med bogmediet. Bibliotekerne kan bruge den digitale litteratur til at undersøge og agere i denne udvikling af nutidens og fremtidens digitale litterære kultur. Det handler ikke kun om at udlåne e-bøger over nettet (selvom det naturligtvis også er vigtigt, at bibliotekerne gør sig erfaringer med e-bogen), men om at undersøge, formidle og være med til at opbygge alternativerne. Det er i tråd med bibliotekernes rolle som litteraturhuse for en digital litterær kultur, der også i fremtiden bygger på en åbenhed, der giver plads til andet end kontrolleret forbrug, og som bl.a. kan rumme biblioteker og en åben litterær offentlighed.

Denne forskning er finansieret af Det Strategiske Forskningsråd, 09-063245 (Digital Urban Living). Tak for nyttige kommentarer fra bl.a. de anonyme peer-reviewere.

Noter

1. Den model, som jeg har arbejdet med i analysen, er Amazon Kindle tredje generation. På amazon.com kan de aktuelle specifikationer findes. Efter artiklens afslutning har Amazon lanceret en ny serie af Kindle bl.a. en model med touch (berøringsfølsomt) interface og en Kindle Fire med farveskærm og mulighed for at installere ‘apps’ á la tablet-computere som iPad, men til under halvdelen af prisen for en iPad. Den grundlæggende funktionalitet og forretningsmodel ser dog ud til at være den samme.
2. Hvor der efterhånden (modstræbende og langsomt) er kommet alternativer til iTunes på iOS, fx TDC Play, WIMP og senest Spotify (men ikke Grooveshark som pt. stadig holdes ude), er det kun muligt at hente apps/software uden

om AppStore, hvis man åbner sin iPhone via et såkaldt “jailbreak”. Iøvrigt ses Amazons nyeste Kindle Fire af mange iagttagere som et frontalangreb på Apples iPad.

3. Cohn (2010) opregner hvilke e-bogslæsere (både fysiske og softwarebaserede), der tracker hvad, og det fremgår at Google Books, Amazon Kindle, Barnes & Nobles’ Nook med flere tracker bog-søgninger, læsning af bøger samt bruger denne information internt i firmaet og kan dele den med politi- og efterrettningsmyndigheder samt i civile tvister – i nogle tilfælde endda med andre firmaer, hvis brugeren ikke har modsat sig dette.
4. Man kunne mene, at det ligner noget Stasi kunne have drømt om, hvorfor persondataloven da også regulerer den slags inden for landets grænser, fx må biblioteker ikke opbygge profiler på lånerne, men skal slette lånedata efter aflevering.
5. Amazon eksperimenterer pt. med nogle muligheder for at give amerikanske e-bogs forbrugere muligheder for 14-dages udlån på enkelte bøger og har også offentliggjort planer om et samarbejde med amerikanske biblioteker. Uanset disse eksperimentielle tiltag er det tydeligt, at det er Amazon, som kontrollerer vores muligheder for at dele ‘vores’ e-bøger, og de vil formodentlig ikke udvide vores rettigheder, med mindre de kan se en forretningsmæssig fordel i det. Kun et brud på deres copyright og kopibeskyttelse (fx gennem et hack) kan ændre dette forhold, hvilket til gengæld potentielt ville kunne åbne for ubegrænset deling, som vi kender det fra software og mp3 musik.
6. Cf (Pold, 2010 – en evaluering af Roskilde Bibliotekers projektmodning “Åbent Værk” der bl.a. diskuterer definitioner af digital litteratur.
7. Se evt. det tilhørende website for dokumentation (Korabiewski & Litten, 2010a).

Referencer

Ahlberg, T (2010). Når netmusikken spiller. *Søndag Aften* Lokaliseret 17.05.2011, 2011, på WWW <http://www.cultur.com/2010/0405.html>

- Ahlberg, T (2011). Hvad skal netbøger koste bibliotekerne? *Søndag Aften* Lokaliseret 17.05.2011, 2011, på WWW <http://www.cultur.com/2011/0501.html>
- Amazon.com (2011a). Amazon.com Help: Kindle License Agreement and Terms of Use. Lokaliseret 12.05, 2011, på WWW http://www.amazon.com/gp/help/customer/display.html/ref=hp_rel_topic?ie=UTF8&nodeId=200506200
- Amazon.com (2011b). Kindle Wireless Reading Device, Wi-Fi, Graphite, 6" Display with New E Ink Pearl Technology... Lokaliseret 11.05.2011, 2011, på WWW http://www.amazon.com/Kindle-Wireless-Reader-Wifi-Graphite/dp/B003DZ1Y8Q/ref=amb_link_355368642_2?pf_rd_m=ATVPDKIKX0DER&pf_rd_s=center-1&pf_rd_r=1PX8PHYA5ZBNHRKDJ9K&pf_rd_t=101&pf_rd_p=1294552182&pf_rd_i=507846
- Bayley, E (2009). An E-Book Buyer's Guide to Privacy. *Electronic Frontier Foundation* Lokaliseret 12.05, 2011, på WWW <https://www.eff.org/deeplinks/2009/12/e-book-privacy/>
- Bolter, JD (1991). *Writing space the computer, hypertext, and the history of writing*. Hillsdale, N.J: L. Erlbaum Associates.
- Cohn, C (2010). 2010: E-Book Buyer's Guide to E-Book Privacy. *Electronic Frontier Foundation* Lokaliseret 13.05, 2011, på WWW <https://www.eff.org/deeplinks/2010/12/2010-e-book-buyers-guide-e-book-privacy>
- Dauidsen, L (2011, 26.02.2011). E-bøger - nej tak. *Politiken*.
- Korabiewski, K, & Litten (2010a). Påvirket som kun et menneske kan være. Lokaliseret 24.05, 2011, på WWW <http://www.paavirketsomkunetmenneskekanvaere.dk/>
- Korabiewski, K, & Litten (2010b). *Påvirket som kun et menneske kan være*. Aarhus: Geiger Records.
- Landow, GP (1992). *Hypertext the convergence of contemporary critical theory and technology*. Baltimore, Md: Johns Hopkins University Press.
- Larsen, D (2010). *Formidlingen af nye litterære tendenser*. Århus: Århus Kommunes Biblioteker.
- Lessig, L (2004). *Free culture : how big media uses technology and the law to lock down culture and control creativity*. New York: Penguin Press.
- Nielsen, HK, & Pold, S (2005). *Kulturkamp.com - Mellem åbne værker og intellektuel ejendomsret* (Vol. 9). Århus: Center for Digital Æstetik-forskning.
- Ong, W (1988). *Orality and literacy*. London & New York: Routledge.
- Pold, S (2004). *Ex libris medierealistisk litteratur, Paris, Los Angeles & cyberspace*. Odense: Syddansk Universitetsforlag.
- Pold, S (2007). Literature from Page to Interface: The Treatments of Text in Christophe Bruno's Iterature. *Electronic Book Review*. Lokaliseret på WWW <http://www.electronicbookreview.com/thread/electropoetics/textualized>
- Pold, S (2010). Digital litteratur og bibliotekernes nye roller. *Skriftserie, Center for Digital Æstetik-forskning*, (16), 15. Lokaliseret på WWW http://darc.imv.au.dk/wp-content/uploads/2010/11/16_pold_reduced.pdf
- Stone, B (2009, 18.07.2009). Amazon Erases Orwell Books From Kindle *The New York Times*, p. B1. Lokaliseret på WWW <http://www.nytimes.com/2009/07/18/technology/companies/18amazon.html>
- Striphas, T (2011). *The late age of print : everyday book culture from consumerism to control* (Paperback edition. ed.). New York: Columbia University Press.